

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

УДК 004.825

М.М. Середенко

Г.В. Єфімов, к.держ.упр., с.н.с.

Академія сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного, м. Львів, Україна

ПОГЛЯДИ НА ФОРМИ І СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ СКЛАДОВИХ СТРУКТУР СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС СПІЛЬНИХ ДІЙ В РІЗНИХ УМОВАХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ

Стаття присвячена аналізу основних тенденцій розвитку форм та способів збройної боротьби, які притаманні воєнним конфліктам сучасності, особливо під час спільних дій різновидових та різновідомчих сил і засобів складових структур сектору безпеки і оборони України, їх впливу на результати воєнних дій з метою внесення необхідних змін в систему підготовки частин (підрозділів), органів управління силових структур держави та нормативно-правову базу, у принципи підготовки фахівців оперативно-тактичного та стратегічного рівня

Ключові слова: *воєнна загроза, воєнний конфлікт, міжнародний тероризм, форми і способи збройної боротьби, сили спеціальних операцій, територіальна оборона*

Постановка проблеми

В сучасних умовах російські державні кола продовжують спроби здійснити власні великодержавні, гегемоністичні, національні, сепаратистські та інші цілі за допомогою воєнної сили, в тому числі широкого застосування диверсійних сил та здійснення терористичної діяльності.

В свою чергу це вимагає внесення корінних змін до державних програм реформування та розвитку Збройних Сил (ЗС), Воєнної доктрини України, значних змін у багатьох документах чинної законодавчої бази з питань національної безпеки і оборони держави, стає очевидною потреба в розгортанні широкої організаційної і дослідницької роботи щодо мобілізації наявних можливостей для створення загальнодержавної системи антитерористичної боротьби в умовах дестабілізації суспільно-політичної обстановки, до складу якої можуть і повинні бути включені ЗС України, переосмисленні концепції організації територіальної оборони з урахуванням сучасних реалій.

Аналіз останніх публікацій

Класифікація воєнних конфліктів, їх можливий розвиток, а відповідно до цього форми і способи застосування складових сектору безпеки і оборони держави, порядок організації їх спільних дій для забезпечення територіальної цілісності держави знаходиться в діалектичному поєднанні з основними реальними та потенційними зовнішніми і внутрішніми загрозами національній безпеці України у воєнній сфері.

Події 11 вересня у США відкрили XXI століття і показали, якого характеру конфлікти очікують нас у майбутньому, засвідчили, що тероризм за своїми масштабами та жорстокістю стає реальною серйозною загрозою усьому світовому суспільству.

Поняття “воєнна загроза” досить широко використовується як в офіційних документах, так і в наукових публікаціях, однак його зміст та проблеми, пов’язані із забезпеченням безпеки держави, розкриті далеко не повністю. В сучасних умовах робляться багаточисельні спроби дослідження змісту воєнних загроз, які існують в мирний час і притаманні більшості країн світу. Вони розглядаються як демонстрація воєнної сили і як стан міждержавних відносин, в умовах яких

можливе виникнення воєнного конфлікту між ними. Свої оцінки та рекомендації з цього питання в наукових виданнях і в засобах масової інформації висловлювали вітчизняні дослідники, зокрема стосовно забезпечення національної та воєнної безпеки держави [1-6].

Разом з тим у вітчизняній науковій літературі існують лише поодинокі дослідження, які тією чи іншою мірою стосуються проблем спільного застосування силових відомств України в кризових ситуаціях [7-9].

Слід зазначити, що Генеральний штаб України достатньо оперативно реагує на необхідність узагальнення досвіду та аналізу застосування різноманітних збройних формувань у ході проведення антитерористичної операції (АТО). Так, розроблені методичні рекомендації щодо порядку застосування військ (сил), організації та ведення контрзасідних дій підрозділами в ході спеціальної операції, підготовки та несення служби на блокпостах підрозділами ЗС України, захисту військ (сил) і військових об'єктів в пунктах постійної дислокації та в районах (місцях) виконання завдань за призначенням, а також узагальнено досвід застосування збройних сил провідних країн світу в кризових ситуаціях [10-11].

На наш погляд, Україні під час кардинального оновлення поглядів на забезпечення обороноздатності держави, слід взяти до уваги досвід Туреччини. Так як стан і ключові напрями будівництва ВС Турецької Республіки (ТР) на сучасному етапі також визначаються складністю військово-політичної обстановки на Близькому Сході і наявністю серйозних викликів і загроз безпеці державі. До них, зокрема, можна віднести: широкомасштабна громадянська війна в Сирії; терористична діяльність Робочої партії Курдистана (РПК); невирішеність кіпрської проблеми і суперечок з Грецією за контроль над островами в басейні Егейського моря.

У обстановці, що склалася, в республіці реалізується комплекс військово-промислових програм і заходів щодо будівництва і розвитку збройних сил, що направлені на нейтралізацію загроз зовнішній і внутрішній безпеці держави.

Основними шляхами підвищення бойових можливостей військових формувань ТР в даний час є оснащення їх новим озброєнням, зміна оргштатної структури підрозділів і підвищення їх мобільності, удосконалення системи управління ними в різних умовах обстановки

Останніми роками спостерігається зміщення акценту в підготовці військових формувань до спільних операцій видів ЗС щодо захисту національної території, а також до відпрацювання дій у складі багатонаціональних сил в миротворчих операціях. При такому підході до реформування воєнної складової ТР, за оцінками західних військових експертів, сучасна турецька армія здатна провести оборонну операцію армійського рівня у разі зовнішнього нападу з одночасним веденням антитерористичної діяльності проти озброєних загонів РПК [12].

Особливого значення набуває і досвід Республіки Польща (РП), саме в питаннях організації територіальної оборони держави (ТрО). Так, у РП протягом останніх років були зроблені значні зусилля, які направлені на розробку основ територіальної оборони країни. У даний час завершується розробка концепції створення військ територіальної оборони Польщі. Згідно з концепцією війська ТрО можуть бути використані для охорони особливо важливих об'єктів, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а також здатні функціонувати в межах національної системи контррозвідувального забезпечення. У перспективі територіальні війська зможуть виконувати ряд функцій при проведенні сумісних з військами НАТО операцій (охорона та оборона маршрутів руху і колонних шляхів при перегрупованні військ, прочісування місцевості, оборонні, протидиверсійні і протидесантні операції). Польські військові експерти не виключають, що система національної ТрО може стати основою системи підготовки кадрів для озброєних сил РП [13].

Як бачимо, система ТрО РП передбачає виконання широкого кола специфічних завдань, перелік яких є незвичним для нашого сприйняття, в першу чергу у зв'язку з усталеного менталітету. При цьому необхідно відмітити, що завдання військ територіальної оборони РП практично збігаються з

аналогічними завданнями НГ США, особовий склад якої є організованим і готовим резервом ЗС США. При цьому, слід визнати, що система підготовки резервів для поповнення втрат в особливий період у нас практично відсутня.

Звичайно, ми не можемо автоматично трансформувати досвід тієї чи іншої держави на створення власної моделі застосування сил та засобів різновідомчих структур для забезпечення воєнної безпеки держави, але не враховувати його вважаємо суттєвою помилкою.

Мета статті

Сучасний збройний конфлікт це якісно нове явище, аналіз якого вимагає перероблення сформованих концепцій застосування різновидових та різновідомчих сил і засобів складових сектору безпеки і оборони (Воєнної організації) України й уточнення понятійного апарата.

Відповідно, стаття має за мету проаналізувати основні тенденції змін форм і способів збройної боротьби, які притаманні воєнним конфліктам сучасності та їх вплив на результати воєнних дій з метою внесення необхідних змін до системи підготовки частин (підрозділів), органів управління силових структур держави та нормативно-правову базу, у принципі підготовки фахівців оперативно-тактичного та стратегічного рівня.

Основний матеріал

Здійснення провокацій, диверсій та терористичних актів стало характерною особливістю застосування воєнних загроз у світі кінця XX та початку XXI століття. Цей спосіб застосування сили на пряму притаманний агресивним діям Російської Федерації щодо анексії Криму та у південно-східних областях України з метою розпалюванню сепаратизму, розколу держави та порушення її територіальної цілісності.

Як вже відзначалося, після подій 2001 року в США у світі про тероризм заговорили як про форму ведення воєнних (бойових) дій. Таке трактування подій 11 вересня змінює всю систему поглядів як на антитерористичні заходи так і в цілому на забезпечення обороноздатності держави.

Все це змушує заново оцінити рівень та вплив загроз життєво важливим інтересам України, як держави, визначитися у стратегічних пріоритетах політики національної безпеки, напрямках удосконалення механізмів їх реалізації та особливостей спільної підготовки ЗС, Національної гвардії (НГ) та правоохоронних органів (ПрО) щодо забезпечення територіальної цілісності і обороноздатності держави.

При вивченні будь-якої проблеми з метою відпрацювання певних пропозицій необхідно визначитися з термінологією, існуючою законодавчою базою та реальним станом справ. Інакше не буде ні практичних висновків, ні користі.

Сучасна проблема тероризму потребує перегляду існуючих штампів. На сьогодні чітко не сформульовано єдиного поняття тероризму ні в міжнародному, ні в кримінальному праві.

В сучасних умовах, найбільш небезпечним є міжнародний, політичний тероризм, який ніколи не обмежується за своїми стратегічними цілями і тактичними задачами в національних територіальних кордонах. Він завжди виходить на "міжнародний простір", що яскраво підтвердили події в Криму, який був анексований Російською Федерацією та продовжуються на сході нашої держави з метою порушення її територіальної цілісності.

Політичний тероризм тісно пов'язаний з державною політикою зацікавлених у підтриманні міжнародної напруженості певних країн світу, а це неможливо без залучення відповідних організованих структур, діяльність яких націлена на дестабілізацію обстановки у визначеній країні (регіоні), дискредитації її уряду, окремих державних і політичних лідерів, розпалювання міжнаціональної і релігійної ворожнечі, спонукання населення до непокори органам державної влади та місцевого самоврядування, підготовку озброєного опору та втягнення місцевого населення у

збройну боротьбу, здійснення інших протиправних дій шляхом розповсюдження удаваних чуток та дезінформації.

Такі дії притаманні елітним військовим формуванням, так званим силам спеціальних операцій (ССО). Як свідчить історія воєнного мистецтва, складовою частиною агресивних дій воєнного характеру було і продовжує залишатися широке застосування ССО, які задіюються тепер не тільки у воєнний, але й в мирний час. Вже зараз відмічається тенденція зведення національних розвідувально-диверсійних формувань та структур, що їх забезпечують в єдину організацію в системі збройних сил з безпосереднім підпорядкуванням вищим органам державної влади. Як правило, до складу ССО входять штатні з'єднання та частини спеціального призначення видів збройних сил для дій за напрямками оперативного застосування. Більш того, для вирішення конкретних завдань можуть залучатися тимчасові (позаштатні) спеціально підготовлені за спеціальною програмою підрозділи і частини сухопутних військ. Іноземна військова преса свідчить, що в провідних країнах світу розробляється нова розвідувально-диверсійна концепція, яка базується на використанні сил спеціальних операцій і складає основу перспективи політики як Заходу так і Сходу у відношенні до інших країн [14]. Бойовим застосуванням ССО воєнні експерти планують забезпечити стратегічну неочікуваність, високу ефективність розвідувально-диверсійної та підривної діяльності. В ході проведення спеціальних операцій вирішується широке коло завдань: організація антидержавних виступів, повстанських та партизанських рухів; розміщення та накопичення у відповідних районах зброї та засобів матеріально-технічного забезпечення спеціальних операцій; здійснення диверсій, терористичних актів, нальотів; вивчення воєнно-політичного стану і настроїв населення, особового складу військ противника, заходів місцевої влади, організація збору розвідувальної інформації; ведення психологічних операцій, організація саботажу діяльності органів державного управління, розповсюдження дезінформації тощо.

Особлива увага приділяється розгортанню повстанського та партизанських рухів під управлінням та контролем ССО, формуванню партизанських та повстанських загонів з місцевого населення, його навчання, озброєння, призначення керівників, виплата грошової допомоги. Для подальшої дестабілізації соціально-політичної обстановки передбачається широке залучення місцевих кримінальних структур, визволення спеціального контингенту з установ виконання покарань. За допомогою диверсій здійснюється вплив на такі важливі стабілізуючі фактори держави як влада, економіка, мораль, соціальна психологія та авторитет збройних сил.

Очевидно, що здійснення таких великомасштабних, добре організованих, матеріально забезпечених, чітко скоординованих акцій, неможливо без якісного підготовленого координаційного ядра. І таким ядром, безумовно, стали корумповані та криміногенні угруповання місцевого походження. Однак, чітка організація і координація таких крупних терористичних, диверсійних та протиправних акцій в масштабах цілого регіону дилетантам не під силу. Відмічається наявність спеціально підготовлених груп бойовиків.

В організації багатьох акцій чітко проглядається детально продумана, психологічно і матеріально підготовлена система. Відчуваються дії професіоналів високої кваліфікації.

Все вищезазначене практично підтверджене діями ССО Російської Федерації в Криму та південно-східних районах України.

Таким чином, політичний міжнародний тероризм (слід чітко відрізнити від звичайного кримінального) є складовою частиною диверсійних дій, що застосовуються ССО значної кількості країн світу, які виступають "спонсорами" міжнародного тероризму.

Ми підійшли до одного з найважливіших питань - визначення критерію залучення ЗС України, інших військових формувань (ІВФ), ПрО та державних органів влади до антитерористичної, протидиверсійної боротьби, організації їх спільної підготовки. Враховуючи вищенаведене, на наш

погляд, їх залучення доцільно розглядати в контексті існуючого нормативно-правового поля та необхідності його змін у найближчий час.

Сформований протягом багатьох років менталітет військової підготовки не звертав належної уваги на вивчення існуючої законодавчої бази, державних законів, які регламентують діяльність ЗС, інших силових структур та державних органів щодо організації протидиверсійної боротьби як в мирний час, так і в умовах правового поля надзвичайного та воєнного стану (особливого періоду).

Тому, коли залучення ЗС України до антитерористичної боротьби в сучасних умовах стало об'єктивною необхідністю, з'ясувалося, що законодавча база в повній мірі цим вимогам не відповідає. Хоча слід відмітити, що в законодавчій сфері зроблено за роки незалежності немало. Однак, навіть визначення тероризму у вигляді окремої статті Кримінального кодексу, усіх проблем створення міцного законодавчого підґрунтя боротьби з цим явищем не розв'язує. Прояви тероризму характерні як для мирного часу, так і за умов введення правових режимів надзвичайного або воєнного стану.

Слід відмітити, що в зазначених умовах військовим командуванням визначаються різні силові структури, при цьому ЗС відповідно до закону "Про правовий режим надзвичайного стану" [15] залучаються з дозволу Президента України тільки у двох випадках: до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру або разом з Державною прикордонною службою для здійснення заходів щодо запобігання масового переходу державного кордону з території суміжних держав. При цьому механізм застосування підрозділів ЗС при проведенні антитерористичних операцій в мирний час обмежений, а в умовах введення правового режиму надзвичайного стану навіть не передбачений. Не вносить ясності в цьому питанні і прийнятий Закон України "Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України" [16], одне з положень якого визначає, що в умовах введення режиму надзвичайного стану на Службу правопорядку додатково покладаються завдання "щодо участі у боротьбі з ворожими диверсійно-розвідувальними групами на території України", хоча реально сил для виконання цих заходів вкрай обмаль. Як свідчить практичний досвід АТО, роль і місце Служби правопорядку в ній практично не визначено.

Крім того, хід проведення АТО засвідчив про негайну необхідність внесення суттєвих змін до Закону України "Про боротьбу з тероризмом"[17], зокрема тлумачення терміну "антитерористична операція" як комплексу скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності

Відповідно до Закону, Служба безпеки України здійснює боротьбу з тероризмом шляхом проведення оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, у тому числі міжнародної.

При цьому слід наголосити, що в мирний час завдання щодо антитерористичної діяльності покладені на Антитерористичний центр (АТЦ), як постійно діючий орган при Службі безпеки України та координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки, хоча в особливий період, відповідно до «Положення про територіальну оборону України» [18], завдання щодо боротьби з диверсійно-розвідувальними силами, іншими озброєними формуваннями агресора та незаконно утвореними антидержавними озброєними формуваннями покладені на війська оперативних командувань.

В умовах мирного часу на Міністерство оборони України, органи військового управління, з'єднання, військові частини ЗС України покладено лише такі завдання: забезпечення захисту від терористичних посягань об'єктів ЗС; організація підготовки та застосування сил і засобів ЗС у повітряному просторі та територіальних водах України; участь у проведенні антитерористичних операцій на військових об'єктах; участь у проведенні антитерористичних операцій у разі виникнення терористичних загроз безпеці держави із-за меж України.

У більшості країн світу збройні сили за своїм призначенням не мають прямих завдань боротьби з таким явищем як тероризм, це вважається прерогативою спеціальних служб і правоохоронних органів держави. Разом з тим слід відзначити, що навіть така демократична та позаблокова держава як Швеція, в умовах розширення терористичної діяльності у світі, висунула на розгляд парламенту проект закону, який дозволяє залучати армію для сприяння поліції в умовах антидержавних виступів та здійснення актів тероризму [19].

Таким чином, участь ЗС в антитерористичній боротьбі є об'єктивною необхідністю, це вимога часу, разом з тим виникла необхідність внесення суттєвих змін до законодавчої бази України, в тому числі залучення ЗС щодо припинення внутрішнього збройного конфлікту.

Досвід останніх років свідчить, що форми застосування військ мають характерну тенденцію до розширення та ускладнення. В умовах активізації терористичної діяльності незаконно створених озброєних формувань, які контролюють цілі райони і навіть регіони, проблема їх локалізації і знищення стає все більш актуальною. Відповідно, проведення бойових операцій можливе тільки за умов створення формувань з різних видів ЗС, родів військ, спільних військ та інших силових структур та відомств. Їхню основу повинні складати Сухопутні війська, тому що вони мають підготовлені органи управління, сили та засоби ураження, зв'язку та забезпечення, спроможні займати та довготривалий час утримувати визначені райони з метою закріплення досягнутого успіху та розгрому противника, є основними силами територіальної присутності.

Таким чином, якщо досі теорії воєнного мистецтва в більшості країн визначають як основні види бойових дій тільки оборону і наступ, то, на наш погляд, на сьогодні цього недостатньо, виникає необхідність розроблення теорії спеціальних операцій на власній території, як складової частини воєнного мистецтва.

По суті справи ці операції, з досвіду, породили новий вид бойових дій – широкомасштабні антитерористичні (протидиверсійні) операції з елементами загальновійськового бою, проведення яких потребує інших підходів до їх планування і підготовки.

Практикою бойових дій в збройних конфліктах була вироблена нова форма оперативних дій – спеціальна операція яка є сукупністю узгоджених і взаємопов'язаних цілями, завданнями, часом і діями військових, оперативних, режимних та інших заходів, які проводяться в районі конфлікту у визначені терміни за єдиним задумом та планом під єдиним керівництвом.

Досвід бойових дій свідчить, що виникла необхідність пошуку нових прийомів боротьби, таких як антитерористична, протидиверсійна, протипартизанська, інформаційно-ідеологічна боротьба з іррегулярними (екстремістськими) формуваннями, які у своїх діях істотно відрізняються від характерних позиційних форм протиборства.

При чому, якщо за способами підготовки і проведенням спеціальна операція подібна до загальновійськової операції, то за змістом багато в чому відрізняється, маючи свою специфіку. Одним з елементів такої операції стали спеціальні військові дії, які здійснюються загальновійськовими з'єднаннями і частинами у взаємодії з формуваннями інших силових структур.

Структурну основу протидиверсійної операції становлять такі спеціальні військові дії як: пошук і блокування антидержавних озброєних формувань; їхнє оточення; боротьба із засідками, запобігання нальотам; блокування та облога міст; штурмові дії в населених пунктах і горах; прочісування (зачищення); охорона і оборона місць (районів) розташування військових підрозділів, важливих об'єктів та комунікацій; встановлення рубежів загородження, шляхом виставлення на них засідок, пунктів спостереження, секретів, рухомих патрулів; застосування бойових груп – двійок, трійок і більш крупних підрозділів; розгортання фільтраційних таборів; підтримання встановленого режиму обмежень, тощо.

Змістом спеціальних військових заходів стали ізоляційно-обмежувальні розвідувально-пошукові, ударно-вогневі та рейдово-штурмові дії, що направлені на знищення іррегулярних формувань. Ці дії

здійснюються у складі об'єднаного угруповання військ (ОУВ), що створюється для проведення спеціальної операції.

Перспективність застосування саме ОУВ підтверджується досвідом участі у збройних конфліктах і локальних війнах економічно-розвинутих держав. Це є надзвичайно ефективним в оперативному плані, а з погляду витрат на ведення бойових дій – більш економічним.

Утворення такої форми тактичних дій зумовлено тим, що в збройних конфліктах традиційні види бою (наступ та оборона) вже не охоплюють весь зміст збройного протистояння з іррегулярними формуваннями.

Крім того, широке застосування знайшли такі способи знищення іррегулярних формувань, як блокування, наступне оточення з подальшим розчленуванням по частинах. Умови такого протистояння, відсутність стійкої лінії фронту, обмеженість сил та засобів для рішучих дій, накладає суттєвий відбиток на бойовий порядок військ. Це зумовило створення зведених тактичних груп та загонів за цільовим призначенням. Як результат, склалася та затвердилася загонно-групово тактика. Мета формування зведених тактичних груп полягає у створенні чіткого, розосередження бойового порядку, який би забезпечував дії не тільки на рівнині, але й на пересічній, гірсько-лісовій місцевості, у населених пунктах. Основу загонів складають механізовані батальйони, які посилюються танковими, артилерійськими, інженерними, вогнеметними підрозділами та підрозділами і органами силових структур.

Логічним продовженням і доповненням до загінної тактики стала тактика дій дрібних бойових груп, “двійки, трійки”, тощо, які можна назвати “груповою”.

Мета формування таких груп – створення умов, які забезпечують максимально ефективно використання бойових якостей кожного виду стрілецької зброї.

Крім зведених тактичних груп та загонів новим елементом бойового порядку частин стали маневрені, ударно-вогневі, винищувальні, протидиверсійні, вертольотно-рейдові групи, бронегрупи, групи мінування на вертольотах.

Слід відзначити, що процес формування нової “нетрадиційної” тактики проходив і проходить із значними труднощами. Цьому активно сприяє архаїчна система оперативної підготовки у військах і воєнно-навчальних закладах, яка повільно та слабо реагує на новаторські починання у військовій справі. Слід визнати, що в умовах сучасності теорія тактики практично втратила свою провідну роль і, по суті, знаходиться в хвості військової практики, з'явилася значна кількість юних пошукачів вченого ступеня, які “крапають” наукові статті “неоглобального характеру”, забувши про основи основ – тактику.

Таким чином складається реальна ситуація коли накопичений сучасний досвід залишається не узагальненим, не втіленим у життя, як це було у свій час з досвідом бойових дій в Афганістані. В кінцевому результаті свідчить, що ми не вміємо вчитись на чужих помилках, а це вже привело до непередбачених наслідків. Продовжуючи цю тему необхідно дати оцінку можливостям організаційних і функціональних структур ЗС, силових структур та їх готовності щодо організації антитерористичної, протидиверсійної боротьби.

На наш погляд, на даному етапі розвитку ЗС України, ці питання знаходяться в зародковому стані. Об'єктивних та суб'єктивних причин тут багато. Слід відмітити ряд основних чинників, які суттєво вплинули на організацію боротьби з антидержавними озброєними формуваннями, диверсійно-розвідувальними силами як однієї з основних складових частин системи територіальної оборони. Їх врахування, на наш погляд, дозволить у певній мірі покращити стан справ в організації протидиверсійної боротьби в різних умовах обстановки.

По-перше – на навчаннях останніх років оцінка можливостей віртуального противника проводилась знов таки за шаблонних принципів – оцінювалась кількість дивізій, бригад, особового складу, танків, гармат, напрями головного та другого ударів, рубежі розгортання у батальйонні,

ротні та взводні колони. А про сили спеціальних операцій, їх можливості, завдання, в тому числі по створенню незаконних озброєних формувань на нашій території практично ні слова, хоча неухвалення цього фактору величезна помилка. З цього приводу доцільно привести витяг з монографії генерал-майора Г.Сечкіна “Советские пограничные войска”: “В період з вересня 1939 по травень 1941 року на Західному кордоні мали місце більше 1000 тільки зафіксованих проривів, але війська прикриття Червоної Армії в цей період до охорони кордону залучені не були, фактично стояли осторонь від боротьби з ДРС противника в своєму тилу, диверсійні групи під час ворожого нападу в значній мірі дезорганізували управління військами та роботу тилу, що в кінцевому підсумку привело до найтяжчих наслідків” [20]. Досвід залишився неврахованим і через 70 років ситуація повторилася вже в Криму і на сході України.

По-друге – на сьогоднішній день практично відсутня система охорони тилу оперативних командувань (в сучасному розумінні під тилом можна розуміти території по за межами прикордонних областей, а його охорону, як складову частину системи територіальної оборони), з урахуванням задач боротьби з ДРС та антидержавними озброєними формуваннями.

Повторюється гіркий досвід Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу, коли обстановка змусила створити управління охорони тилу фронтів на базі прикордонних управлінь, але як показав досвід першого року війни, таке рішення з’явилося малодоцільним, тому в травні 1942 року створюється Спеціальне управління з охорони тилу Червоної Армії при Головному управлінні внутрішніх військ НКВС. Однак, робота і цих органів, в основному була спланована у відриві від військового командування. Війська НКВС та Прикордонні війська, які діяли у фронтовому тилу вирішували питання самостійно, не були об’єднані єдиним командуванням, яке було б спроможним усі лінії службової діяльності цих спеціальних військ представляти воєнному командуванню фронтів. Тому, лише в 1943 році було створено Головне управління з охорони діючих армій, фронтів, яке координувало застосування сил та засобів різних відомств, які знаходились в тилівій смузі. Начальники охорони тилу фронтів підпорядковувались безпосередньо командувачам фронтів.

Разом з тим, в матеріалах “Радянське воєнне мистецтво у Великій Вітчизняній війні”, знаходимо цікавий висновок що з початку і до кінця війни не було повної якості і чіткості у тому хто безпосередньо організовує охорону і оборону тилу фронту, армій, які сили і засоби повинні застосовуватися для цієї мети.

З 1957 року завдання з охорони тилу було покладено на управління тилу, але це не означало його виконання. Так, в 1967 році вийшов проект “Настанови з охорони фронтового тилу”, в першу чергу стосовно дивізій охорони тилу, в якому була спроба відновити досвід другої світової війни, але на цьому все і закінчилося. Більш того, в подальших керівних документах не визначалося, що охорона тилу належить до основних завдань тилу.

В сучасних умовах, колишні кадровані дивізії охорони тилу були переформовані в бригади, які в подальшому взагалі були виключені зі схем мобілізаційного розгортання.

Таким чином, завдання з охорони тилу об’єктів, які практично співпадають із завданнями територіальної оборони мають різні силові міністерства. Звичайно, керівники цих структур мають свої погляди на використання своїх з’єднань та частин, навіть ГШ ЗС України до останнього часу розглядав цю проблему досить вузько.

Ще одна з проблем в системі територіальної оборони - створення гарнізонів воєнного часу та організація в них гарнізонної та вартової служби. При проведенні навчань це питання як правило обходиться стороною.

По-третє – на наш погляд, залишається хибним позиція щодо необхідності посилення важливих стаціонарних військових об’єктів (в першу чергу баз боєприпасів, озброєння, пального, аеродромів, об’єктів ППО, вузлів зв’язку) в особливий період за рахунок бойових частин. Пропонується переглянути існуючу штатну чисельність підрозділів охорони стаціонарних військових об’єктів на

воєнний час, які були б спроможні виконувати завдання по охороні та обороні об'єктів самостійно, без додаткового посилення (наприклад підрозділами ГрО, що знов формуються) переглянути строки відмобілізування підрозділів охорони, як це зроблено в інших державах, особливо в ЗС Німеччини.

По-четверте – окремо дослідження потребує питання створення та застосування різних добровольчих формувань, які беруть участь в АТО, порядок їх озброєння та всебічного забезпечення. Особливо щодо взаємовідносин з військовим командуванням та організації взаємодії з ним. Слід підкреслити, що на сьогодні ці питання законодавчо не врегульовані, хоча, як свідчить той же досвід минулої світової війни, Радянським Урядом вже на другий день бойових з фашистськими загарбниками було законодавчо врегульовано питання створення на добровільній основі питання створення у прифронтовій смузі винищувальних батальйонів для боротьби з диверсійними та десантними групами противника. Вже наприкінці червня було сформовано 1755 таких батальйонів загальною чисельністю понад 328 тис. чоловік. Крім того за ініціативою громадських об'єднань масово створювалися ополченські формування, які вже за три тижні почату воєнних дій були законодавчо узаконені. Міста (області) створювали дивізії, підприємства (заклади) – полки (батальйони), роти, організаційна структура яких відповідала прийнятій в Червоній Армії, які в подальшому були реорганізовані у загальновійськові з'єднання (частини, підрозділи) [21].

По-п'яте – все вищенаведене активно сприяло встановленню шаблонного мислення, рутини, казенщини, застою в методах роботи командирів та штабів по підготовці до ведення бойових дій в сучасних умовах, небажання вивчати не тільки історичний але і сучасний досвід ведення війн та локальних конфліктів.

Таким чином, необхідно зробити сумний висновок – готові, навчені боєздатні підрозділи, які спроможні вести боротьбу з силами спеціальних операцій, антидержавними озброєними формуваннями в ЗС України - відсутні, не передбачені і програми їх підготовки під час проведення спеціальних операцій. На наш погляд, створення підрозділів спеціального призначення у складі Служби правопорядку ситуацію не змінило, а залишилися декларативним.

Таке положення характерно не тільки для ЗС, але і для інших силових структур. Так в 1995 році виключені зі схеми мобілізаційного розгортання Прикордонних військ України мотоманеврені групи та загони спеціального призначення, які відмобілізувались з введенням підвищеної бойової готовності і фактично призначалися для проведення прикордонних пошуків та операцій, знищення ДРС противника. Наявність підрозділів спеціального призначення у Внутрішніх військах МВС України не означає їх готовність. Це також зумовлено рядом суб'єктивних та об'єктивних причин. З формуванням Національної Гвардії в листопаді 1991 року був повністю втрачений досвід колишньої підготовки оперативних полків Радянського Союзу. З ліквідацією НГ та в умовах відновлення внутрішніх військ, на наш погляд, була зроблена стратегічна помилка — замість протидиверсійної (антиреростичної) підготовки основні зусилля були спрямовані на організацію патрульно-постової служби.

Що стосується спеціальних підрозділів СБУ та МВС “Альфа”, “Сокіл” та інших – їх підготовка була спрямована на протидію окремим терористичним актам кримінального походження та захисту учасників кримінального судочинства в умовах мирного часу. В умовах особливого періоду, під час масових проявів диверсійно-терористичної спрямованості на території областей, ці малочисельні підрозділи діям разом з іншими силовими структурами, в першу чергу з підрозділами Сухопутних військ, також не навчені, як і органи управління ними.

Висновки

Таким чином, за умов постійно зростаючого рівня «асиметричних» загроз, особливу роль в їх ліквідації чи упередженні відіграватимуть спеціальні методи ведення бойових дій. При цьому тенденція збільшення ролі сил спеціальних операцій у збройній боротьбі зростає. Недооцінка їх

важливості вже завдало значної шкоди національній безпеці держави. Все це означає необхідність суттєво перегляду існуючих поглядів на застосування різновідомчих сил і засобів, узагальнення нових поглядів на їх застосування, в тому числі управління ними під час виконання спільних завдань з метою забезпечення обороноздатності держави, удосконалення діючих програм підготовки силових структур з акцентом на впровадження методики їх спільної підготовки. Без вирішення цих проблем не може бути й мови про створення сучасної моделі управління військовими формуваннями та правоохоронними органами в ході спільних дій у різних умовах воєнно-політичної обстановки.

Список використаних джерел

1. Бочарніков В. П. Категорії національної безпеки: погляд на сутність і взаємозв'язки для розв'язання аналітичних задач підтримання прийняття рішень у сфері воєнної політики / В. П. Бочарніков, С. В. Свєшніков, В. І. Павленко // *Наука і оборона*. – 2013. – № 3. – С. 21–27.
2. Вагапов В. Від задекларованого нейтралітету до вимушеної позаблоковості / В. Вагапов. – К. : ВД «Стилос», 2012. – С. 30–41.
3. Горбулін В. П. Шляхи зміцнення національної безпеки України / В. П. Горбулін, А. І. Шевцов // *Стратегічна панорама*. – 2010. – № 1. – С. 6–16.
4. Кузьмук О. І. Історіографічний огляд розвитку теорії та практики воєнної безпеки і військового будівництва України / О. І. Кузьмук // *Труди університету*. – 2013. – № 2 (116). – С. 5–21.
5. Лобанов А. А. Методологічний підхід до визначення рівня воєнної небезпеки держави на основі воєнно-політичного аналізу передумов виникнення ряду воєнних конфліктів / А. А. Лобанов, В. В. Троцько, І. С. Василенко // *Труди академії*. – 2013. – № 1 (115). – С. 16–21.
6. Телелим В. М. Найважливіші аспекти розвитку збройної боротьби / В. М. Телелим // *Військо України*. – 2012. – № 1. – С. 3–8.
7. Поляков Л. І. Воєнна організація держави і сектор безпеки: актуальні питання інституціоналізації та розвитку / Л. І. Поляков, В. С. Корендович, І. А. Рудніцький // *Наука і оборона*. – 2008. – № 1 – С. 3–7.
8. Михайлов А. О. Проблемні питання організації участі органів внутрішніх справ України у територіальній обороні держави / А. О. Михайлов // *Труди академії*. – 2013. – № 4 (118). – С. 101–106.
9. Шкідченко В. Проблеми антитерористичної боротьби та потенціал Збройних Сил України / В. Шкідченко // *Народна Армія*. – 2001. – № 298 (2142). – 20 лист.
10. Досвід застосування збройних сил провідних країн світ (для врахування під час набуття спроможностей військами (силами) для виконання завдань за призначенням) – К. :ГШ, 2014. – ДСК – 2014. – 105 с.
11. Методичні рекомендації щодо застосування військ, сил (для врахування під час набуття спроможностей військами (силами) для виконання завдань за призначенням) – К. :ГШ, 2014. – ДСК – 2014. – 180 с.
12. Ткаченко О. Основные направления строительства вооруженных сил Турции / О. Ткаченко, В. Чернов // *Зарубежное военное обозрение*. – 2013. – №12. – С. 13–24.
13. Корчагин С. Концепция создания войск территориальной обороны Республики Польша / С. Корчагин // *Зарубежное военное обозрение*. – 2013. – № 4. – С. 36–45.
14. Барыкин В. Силы специальных операций и способы борьбы с ними / В. Барыкин, С. Велесов, В. Корецкий // *Военная мысль*. – 2001. – № 2. – С. 12–14.
15. Про правовий режим надзвичайного стану [Електронний ресурс] : Закон України № 1550/2000 від 16.03.2000 р. // Режим доступу : www.infodisk.com.ua.

16. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України [Електронний ресурс] : Закон України № 3099/2002 від 07.03.2002 р. // Режим доступу : www.infodisk.com.ua.
17. Про боротьбу з тероризмом [Електронний ресурс] : Закон України № 638/2003 від 20.03.2003 р. // Режим доступу : www.infodisk.com.ua.
18. Про територіальну оборону України [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 471/2013 від 02.09.2013 р. // Режим доступу : ДСК
19. Печуров С. О. *некоторых аспектах военных реформ в зарубежных странах* / С. О. Печуров // *Зарубежное военное обозрение*. – 2004. – № 2. – С. 4–9.
20. Сечкин Г. П. *Советские пограничные войска: Монография* / Г. П. Сечкин. – М. : Воениздат, 1976. – 582 с.
21. *Военная Энциклопедия* – / [гл. ред. М. М. Вавилов] М. : Воениздат, 1985. – С. 478.

Рецензент: Зубков А.М., д.т.н., с.н.с., Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м.Львів.

ВЗГЛЯДЫ НА ФОРМЫ И СПОСОБЫ ПРИМЕНЕНИЯ СОСТАВНЫХ СТРУКТУР СЕКТОРА БЕЗОПАСНОСТИ И ОБОРОНЫ ГОСУДАРСТВА ВО ВРЕМЯ СОВМЕСТНЫХ ДЕЙСТВИЙ В РАЗЛИЧНЫХ УСЛОВИЯХ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОБСТАНОВКИ

Г.В. Ефимов, М.М. Середенко

Статья посвящена анализу основных тенденций развития форм и способов вооруженной борьбы, которые присущи военным конфликтам современности, особенно во время совместных действий разнородных и разноведомственных сил и средств составных структур сектора безопасности и обороны Украины, их влияние на результаты военных действий с целью внесения необходимых изменений в систему подготовки частей (подразделений), органов управления силовых структур государства и нормативно правовую базу, в принципы подготовки специалистов оперативно тактического и стратегического уровня

Ключевые слова: *военная угроза, военный конфликт, международный терроризм, формы и способы вооруженной борьбы, силы специальных операций, территориальная оборона.*

VIEWS ON FORMS AND WAYS OF EMPLOYING COMPOSITE STRUCTURES OF SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF THE COUNTRY DURING JOINT OPERATIONS UNDER DIFFERENT CONDITIONS OF MILITARY AND POLITICAL SITUATION

G. V. Yefimov, M.M. Seredenko

The article is about analysis of main tendencies of development of armed fighting ways inherent to modern military conflicts especially during joint operations of different armed services and different departmental forces and means of composite structures of security and defense sector of Ukraine, and their influence on the results of military operations aiming at implementing necessary changes into the training military units, systems of control of force structures of the country and normative lawful regulations, into the principles of specialist training of tactical and strategical level

Key words: *military threat, military conflict, international terrorism, forms and ways of armed fighting, special operations forces, territorial defense*